

Výživa armád za světové války.

(Dokončení.)

D. Změny ve výbavě vojenských těles za války.

1. Normální dávka.

Předpisem stanovená normální dávka neměla dlouhého trvání. Strava se stala velmi brzy jednotvárnou, a to tím spíše, protože proviantní vlaky dovážely jako příkrm roku 1914 ponejvíce jenom rýži. Potřeba zlepšiti stravu vedla již roku 1914 k tomu, že vlakům, vypraveným do pole, byly přikládány potraviny, na něž nebylo v normální dávce pamatováno jako čaj, sýr, slanina, marmeláda, sardinky, sušené ovoce, kyselé zelí, mák, cukr, čokoláda, cukrátko a p., jež byly vydávány útvarům jako přídavek. Pro důstojnické jídelny byly dováženy zeleninové konzervy a pro polní nemocnice sušenky, krupice, kondensované a sušené mléko, těstoviny a ovesné vločky.

Ale již po několikaměsíčním trvání války počalo činiti opatřování potravin a krmiva v zápolí značné obtíže. Tak vázl již roku 1914 dovoz jaderného krmiva a na počátku roku 1915 byla snížena dávka masa o 100 g, dávka chleba pro útvary služeb o 140 g, dávka ovsa pro velké koně na 3,5, pro malé koně na 2,5 kg denně.

Od roku 1915 byla přidávána již do chlebové mouky mouka ječná a kukuřičná a i brambory.

Nedostatek potravin a krmiva stával se čím dále tím větší.

V červnu 1917 byla vyměřena dávka chleba pro útvary zbraní na 670 g (v prosinci téhož roku 560 g), pro útvary služeb na 400 g (v prosinci na 370 g), pro útvary v zápolí na 370 g (v srpnu na 280 g) a denní dávka masa všeobecně na 270 g.

Jako příkrm dostávaly rakousko-uherské útvary za války od roku 1915 ponejvíce jen kukuřičnou mouku, což způsobilo v mnoha případech onemocnění kurdějemi, nebo sušenou zeleninu nejhorší jakosti, posměšně nazvanou „Karltruppenkraut“; na jižním a jihozápadním bojišti vydávány také jedlé kaštiny, někdy malá částka mouky na vaření.

Od 1. února 1918 činila:

dávka chleba: na východní frontě: 200 g chlebové mouky, na jihozápadní frontě: 300 g chlebové mouky;

dávka krmiva: na východní frontě: 1 kg ovsa nebo ječmene nebo kukuřice, na jihozápadní frontě: 1,5 kg;

dávka masa: 200 g (ve skutečnosti vydáváno sotva 100 g);

dávka tuku: 20 g (ve skutečnosti sotva 6 g);

přídávky (sýr, slanina a p.) zmizely roku 1918 úplně.

Dávky potravin klesly za války daleko pod mírové sazby, jež byly všeobecně uznány za nedostatečné; poněvadž však vojin nedostal ani tu, tak skrovně vyměřenou dávku, musil hladověti.

Paušalovaná dávka (viz článek B, 4-a), stanovená pro útvary a armádní tělesa podle denní výměry dávky pro muže a koně a podle zaokrouhleného válečného počtu, jež měla usnadnit odběry, rozdělování potravin a vyúčtování, byla zrušena již roku 1914, neboť vedla k plýtvání potravinami. Paušál pro pěší prapor činil ku příkladu 1100 dávek a válečné počty praporů snížily se již v září 1914 na 150 až 300 mužů.

Paušalované dávky — toto unikum rakousko-uherské armády — zmizely a útvary odbíraly podle skutečného počtu živých.

2. Záložní dávka.

Podle předpisu o výživě za války nesl každý muž jednu záložní dávku pro ten případ, když by za té nebyl oné situace nebyl přísun normální dávky možný. Skutečnost však ukázala, že taková záloha pro případy nejvyšší nouze nemá žádné ceny, je-li svěřena mužům. Muži snědl svěřenou záložní dávku buď z hladu, nebo z dlouhé chvíle, nebo ze strachu, že mu ji sní souseď, anebo ji odhodil, když mu byla tíživým břemenem.

Ani nejpřísnějšími tresty se nedosáhlo toho, by uchovávaná záložní dávka u muže zůstala neporušena.

Proto byly, zejména za posílení války, záložní dávky mužstvu odebrány a uloženy u setnin nebo u vojskových těles.

Zařazení kuřiva a soli do záložní dávky ukázalo se velkým omylem. Sůl zvlhla nebo se roztrousila. Když byla odebrána roku 1915 jedné pěší brigádě záložní dávka, bylo shromážděno celkem 3 kg soli.

místo očekávaných 100 kg. A nelze si představit jen trochu nárůžu-
vého kuřáka, který by nosil u sebe v záložní dávkě tabák, když by ne-
dostal po několik dní kouska kuřiva.

Naopak byly však utvořeny za války v různých situacích zálohy
trvanlivých potravin, jež se osvědčily. Byly to jednak zásoby
pro hromadnou („bubnovou“) palbu, které umožnily
výživu, když dělová palba znemožnila přísun, jednak horské po-
siční zásoby, jež byly nashromážděny, kdyby byla pro nepříznivé
počasí přerušena doprava.

Před zahájením ofensiv bylo ovšem třeba vybavit muže několika-
denní záložní dávkou; tato záloha je nezbytná a má jen krátké trvání,
neboť se spotřebuje, protože přísun potravin není zpravidla v prvních
dnech ofensivy možný.

Před italskou ofensivou roku 1916 bylo nařízeno vydati každému
muži tři, každému koni pět záložních dávek; na proviantních vozech
měly být naloženy další dvě záložní dávky pro muže a koně. Nižší
velitelé se vyslovili proti této výbavě, upozorňující na to, že taková
výbava ohrozí pohyblivost útočících jednotek. Ve skutečnosti nebylo
rozkazu u mnohých jednotek dbáno. Výživa nebyla však ohrožena,
protože jednotky žily z velmi značných ukořistěných zásob italských
do předu posunutých skladů, které svou bohatostí a rozmanitostí vzbudily
závist rakousko-uherského vojska.

3. Výbava útvarů dobyt看em.

Vojsková tělesa byla vybavena v nástupovém prostoru čtyřdenní
zásobou živého dobytka, prov. důstojníci poráželi denně potřebný počet
kusů a vydávali maso a získaný tuk setninám. Tato výbava byla zej-
ména na počátku války nejen zbytečná, neboť útvary našly v svých
pochodových pásmech více dobytka, než bylo třeba, ale i velmi nevý-
hodná, protože dobytek musil být hnán za kolonou, rušil pochod a
ztrácel mnoho na váze. Maso, získané z uhnaného a ušťvaného do-
bytka, bylo velmi špatné jakosti; vnitřností a různých jatečních od-
padků nebylo náležitě využito.

Proto počaly divise poznenáhlu porážky dobytka soustřeďovati;
s počátku u polních pekáren, později u proviantních úřadů a konečně
u samostatných divisních jatek. Útvary odebíraly pak maso svými
proviantními vozy. Na rozvážení masa automobily nebylo pro nedo-
statek těchto dopravních prostředků ani pomýšleno.

Přísun dobytka ze zápolí k armádě v poli se počal roku 1915.
V téže době byly již také shromažďovány a odsunovány kůže, střeva
a kosti.

4. Vozidla útvarů.

Převozné kuchyně se osvědčily za světové války znamenitě
a možno říci, že byl jimi způsoben neobyčejný pokrok ve způsobu stra-
vování vojska. Svou konstrukcí předčily polní kuchyně všech evrop-
ských států. Jen perová spojka mezi kolesnou a vlastní kuchyní mu-
sila být nahrazena hákovou spojkou, poněvadž se péro lámalo, a to
hlavně proto, že mužstvo stoupalo s oblibou na spojkou, která tako-
vého zatížení vydržeti nemohla.

Ztráty převozných kuchyní byly na počátku války veliké; pro
špatné disponování bojovým trémem padlo za ústupů roku 1914 mnoho
kuchyní do rukou ruského a srbského vojska. Později byla však voj-
šková tělesa již opatrnější a dbala velmi pečlivě a starostlivě o dobré
spojení mezi velitelstvím a převozními kuchyněmi, čímž pak ztrát
ubývalo.

Od počátku války do konce července 1918 bylo armádám v poli přisunuto 18.918 nových nebo opravených převozních kuchyní.

Proviantní vozy setnin byly s počátku vozy vojenské, zpravidla dvousprežní, příliš těžké, poměrně vysoké a nevyhovovaly stavbou a předepsaným nákladem ani na ruském ani na srbském bojišti. Proto se snažily útvary, aby se co nejdříve zbavily nepohodlného vojenského povozu a rekvirovaly při první příležitosti obyčejný lehký selský vůz. Nejlépe vyhovoval malý haličský vůz, který úplně zatlačil erární proviantní vůz, na jehož opatření, uložení a opatrování bylo věnováno tolik peněz, práce a času. Roku 1915 bylo viděti v poli jen málo těchto erárních vozidel, časem zmizely vůbec.

Proviantní vůz setnin nebyl podle předválečného předpisu vozem odběrným. Náhradu za potraviny, spotřebované v převozních kuchyních, měly dovážeti denně proviantní odřady divise k útvarům až do ubytovacích míst. Ve skutečnosti nebyla však vojska zásobována tímto způsobem ani roku 1914. Proviantní vozy musily jezdit k odběrům již od počátku války, a to často na velmi značné vzdálenosti. Tuto úlohu nemohly však splnit pro svůj předepsaný náklad, stanovený počtem. Útvary přibíraly tedy pro zásobování proviantem další povozy, čímž vznikl značný divoký trén, který ohrožoval pohyblivost jednotek.

Aby bylo dosaženo pořádku v trénu a umožněno řádné zásobování proviantem, stáhlo velitelství 1. armády již 20. prosince 1914 všechny rekvirované vozy a vybavilo setniny druhou soupravou proviantních vozů, složenou ze selských povozů. Obě soupravy proviantních vozů byly určeny k tomu, aby odbíraly střídavě proviant u proviantního úřadu divise. Proviantní vůz stal se tedy vozem odběrním. Mimo to byl systemisován u každé setniny kuchyňský vůz, který vezl jednu záložní dávku a část normální dávky. Ostatní rakousko-uherské armády následovaly poznenáhlu tohoto příkladu i vzoru; vrchní velitelství operujících armád schválilo a nařídilo koncem roku 1916 novou organizaci proviantního trénu, která byla u všech armád již dávno uskutečněna.

5. Proviantní výstroj útvarů.

Jídelní misky a kuchyně pro důstojníky (pro 10 a 20 osob) se osvědčily a nebylo za války ani větších stížností ani významnějších návrhů na změny.

Polní láhev by byla uspokojila, kdyby byla větší.

Náčiní ku přípravě kávy bylo zbytečné, protože útvary konsumovaly výhradně kávové konzervy.

Vědra a soubory na vodu vyhovovaly.

Porážková souprava vojenských těles mohla býti zjednodušena, protože porážky dobytka u útvarů se staly výjimkou.

Nově zavedená zákopová kamínka, jichž bylo přisunuto útvarům za války 492.842, byla velmi oblíbená a vyhovovala úplně.

Pro roznášení stravy k četám v zákopech byly přiděleny útvarům varnice, různé kotlíky a nádoby; od počátku války do konce července 1918 bylo v poli vydáno 164.967 varnic a přes 13.000 kotlíků.

E. Změny ve výbavě vyšších jednotek za války.

1. Proviantní odřady.

Proviantní odřady divisi byly za světové války velmi značně změněny. Byl změněn jejich počet, jejich určení, jejich náklad, způsob použití i sestava.

Přestaly býti vyživovacím ústavem a dopravním prostředkem specialisovaným a staly se vozatajskými kolonami, jež dopravovaly veškerý potřebný materiál. Zpravidla zůstaly však vyhrazeny až do konce světové války dva až tři odřady u každé divise dopravě potravin a krmiva.

Právě tak rychle jako paušalovaná dávka zmizel i umělý, komplikovaný a ztrnulý náklad proviantních odřadů podle útvarů. Jen v nástupovém prostoru byly naloženy odřady podle předpisu, nikdy více. Již při prvních pochodech se ukázala nemožnost předepsaného způsobu zásobování proviantem. Proto byly nakládány odřady již od roku 1914 podle zboží a měly skupinu vozů s moukou nebo chlebem, skupinu vozů s ovsem a skupinu s drobným proviantem.

Zásobovací personál (úředníci a mužstvo zásobovacího sboru) byl proviantním odřadům odňat a z něho zřízen u každé divise proviantní úřad, jehož úlohou bylo přijímati od velitelů automobilních a vozatajských kolon zásoby a vydávati je proviantním důstojníkům vojenských těles.

U jezdeckých divisi nevyhovovaly proviantní odřady tím více. Za počátečních rychlých pochodů jezdeckých divisi nebyly odřady s to, aby následovaly za kolonami stejným tempem a přibýly zároveň do oblasti jednotky. Jen bohaté zdroje bojiště a jich pečlivé využití umožnily výživu velkých jezdeckých jednotek. Když později nastala za posícní války změna v použití jezdeckých divisi, byly organizovány proviantní odřady jezdeckta podle týchž zásad jako u pěších divisi.

2. Polní pekárny.

Polní pec systému Manfredova-Weissova vz. 1901 vyhověla jak svou konstrukcí, tak i materiálem. Žádný z válčících států neměl za světové války lepší polní peci. Ztráty vznikly hlavně dělovou palbou a při náhlých ústupech; pečením se kazily jen některé citlivější součástky, jako sítky, rošty a pod.

Očekávaná výkonnost poklesla však za války velmi značně na 80, ba i na 50 dávek chleba za hodinu, a to hlavně pro špatnou jakost používané mouky a pro slabý, k těžké a nepřetržitě práci neschopný personál (s nálezem B a C).

Na základní organizaci polních pekáren se nic nezměnilo; jen vnitřní úkony se po nabytých zkušenostech vyvíjely a upravovaly jinak, než bylo předvídáno předpisy. Tak se změnil pochodový pořádek, rozdělení pracovního mužstva a výroba těsta. U některých armád byl zvýšen počet pecí divisních pekáren na dvanáct a pekárny vybaveny míchacím strojem na hnětení těsta a motorem o 3—4 koňských silách. Od roku 1914 do roku 1918 bylo přisunuto do pole 1.723 nových nebo opravených polních pecí.

Při etablování polních pekáren bylo nutno přihlížeti k tomu, aby nebyly viděny nepřitelem, a bylo proto třeba je řádně a účelně maskovati.

Zvláštní péče musila býti věnována čistotě v pekárně z důvodů hygienických.

Nutnost sloučiti divisní pekárny v armádě nastala jen v zcela ojedinělých případech, jednak proto, že přísun chlebové mouky je mnohem snazší než přísun chleba, který je těžší a objemnější, jednak proto, že vojnů může dostati jen tehdy čerstvý chléb, je-li místo výroby nedaleko.

Horská pec měla značné nevýhody proto, že se dopravovala

rozložená na části na soumarech anebo povozech. Při rozkládání bylo třeba čekat, až pec vychladla, což znamenalo značnou ztrátu času. Ztráta sebemenší součástky (šroubů a pod.) za pochodů mohla ohrozit sestavení celé peci. Konečně se stávalo, že se rozložené části peci za dopravy po špatných cestách deformovaly, což činilo jejich složení obtížné, ba i nemožné.

Velitelství 1. armády dalo konstruovati roku 1915 káru, na níž byla naložena horská pec nerozložená. Takto upravená horská pekárna o 10 pecích byla přidělena jedné jezdecké divisi. Pokus se zdařil, značná část nevýhod horské peci byla odstraněna.

Železná pec systému Peyerova vykonala velmi dobré služby. Záložní pekárny, touto pecí vybavené, neměly ovšem té pohyblivosti jako polní pekárny a bylo jich proto použito zpravidla jen v etapě poblíže nádraží; zásobovaly chlebem etapní útvary a poskytovaly výpomoc i vyšším jednotkám. Pro způsob jejich použití byl jejich název pozměněn za války na etapní pekárny.

U 1. armády byly zřízeny roku 1914 další etapní pekárny o 4 polních pecích s velmi malým trénem (jen pro dopravu pekárnského nářadí), jež se velmi dobře osvědčily za různého způsobu použití. Byly etablovány ve větších etapních stanicích, nebo přiděleny jezdeckým a zesíleným pěším divisím, anebo zasazeny do odlehlejších úseků, čímž bylo zásobování chlebem v armádě velmi usnadněno.

3. Stáda dobytka u vyšších jednotek.

Organisace stád dobytka u armádních sborů se změnila za války ve dvou směrech. Nejdříve poklesla předepsaná dotace živým dobytkem; r. 1917 a 1918 dopravován k armádě v poli dobytek tak mladý a lehký (až 120 kg) a v tak malém počtu, že nebylo možné udržovati jakékoli zásoby. Dále byly přiděleny jednotlivé sekce stáda přímo divisím; ze sekcí se pak staly divisi jatky, v nichž byl dobytek porážen pro celou divisi. U mnohých z těchto jatek byly vyráběny jaternice, tlačěnka a i uzeniny. Soustředění porážek v divisích vedlo k větší hospodárnosti s masem, k lepšímu využití vnitřností a odpadků a k hygieničtější manipulaci masem, touto tak důležitou a choulostivou potravinou.

I armády byly vybaveny v nástupovém prostoru stády dobytka. Toho třeba nebylo. Dobytek byl hnán po několik měsíců bez účelu sem a tam a zamořoval celé kraje slintavkou a kulhavkou.

F. Opatřování proviantu za války.

1. V poli.

Žítí ze země byl vytčený cíl, jehož bylo třeba dosáti všemi prostředky. S počátku nebylo však u útvarů velkého porozumění pro tento způsob zásobování. Proviantní důstojníci, sešňerovaní mírovým hospodařením, jež jim neponechávalo skoro žádné volnosti, neměli dostatečné zběhlosti ve využití místních zdrojů. Vždyť se i stalo, že setniny ležící v bramborovém poli naříkaly na hlad. Jen nákup dobytka se vžil okamžitě, protože nebylo přísunu. Nouze, způsobená nepravidelnou dopravou na bídých cestách, naučila však tělesa brzy tak dobře housti, že došlo zase k druhému extrému, k plýtvání, což pak vedlo k ztřeštěné kontrole a k přísnému účtování.

Vyšší velitelství věnovala exploataci místních zdrojů již od roku 1914 velkou péči.

Tak rozepsalo 1. armádní etapní velitelství ještě v nástupovém

prostoru mezi Vislou a Sanem v Haliči za pomoci okresních politických správ veřejné obilní trhy, které měly velmi dobrý výsledek. Koupené obilí bylo odesláno do zabaveného mlýna v městečku Mielec a tam semleto.

Sborové a divisi intendantce opatřovaly v příkázaných prostorech dobytek, obilí a brambory. Jejich nákupy v zápoli (kuřivo, nápoje a jiné) musily býti ovšem zakázány.

Jakmile 1. armáda vnikla do ruského Polska (1914 a 1915) utvořilo etapní velitelství několik rekvizičních oddílů za vedení intendantů, jež opatřovaly dobytek a obilí.

Na počátku roku 1915 rekvirovala řečená armáda, když se ustálila fronta na řece Nidě, pomocí vyšších velitelství, polních a etapních útvarů několik set vagonů bramborů pro odsun do zápoli a ponechala si mimo to pro vlastní jednotky velmi značnou zásobu. Organizace byla ta, že obcím byly předepsány množství (podle zásob předem zjištěných), místa (stanice normální a polní dráhy) a datum (podle železničního programu) dodávek, za něž odpovídali osobně starostové obcí. Rekvisice nečinila žádných potíží.

Roku 1916 bylo zřízeno v kraji tomašovském a hrubiešovském (etapní pásmo 1. armády) šest nákupních skladů (vždy 1 úředník a 8 až 12 mužů zásobovacího sboru), jež skoupily hladce za necelý rok 800 vagonů obilí, 500 vagonů bramborů, značné množství vajec, drůbeže a zeleniny. Rychlý a snadný prospěch řečených nákupních orgánů byl způsoben tím, že každý, kdo přivezl dobrovolně do skladu potraviny, byl nejen okamžitě hotově vyplacen, ale i podělen zdarma přesně stanoveným a veřejně vyhlášeným množstvím soli, o níž byla tehdy v kraji velká nouze,

Téhož roku uskutečnilo velitelství 1. armády rozsáhlou akci pro opatrování sena. Bylo skoupeno seno na lukách, utvořeny ze zájatých pracovní oddíly, vybavené nářadím pro senoseč, lisy a dopravními prostředky a každému z nich přidělena určitá oblast. Lisované seno sváženo k železničním stanicím a odváženo sběrnými vlaky na frontu. Při všeobecném nedostatku krmiva uchránila tato velkorysá akce tisíce a tisíce koní od smrti hladem.

Poznenáhlu vznikaly u armád v poli velké hospodářské podniky a tak se zúčastnily válčící armády aktivně i hospodářského boje. 1. armáda zabavila v lihovaru v Miechově (v ruském Polsku na sever od Krakova) několik set hl čistého lihu, zakoupeného a zaplaceného ruskou státní správou. Po odeslání asi dvaceti železničních cisteren lihu do zápoli k dispozici ministerstvu války, byl vyráběn u armády ze zbytku po celý rok rum pro potřebu vojska. Táž armáda vyráběla roku 1915 a 1916 ve vlastní režii cukr (Kazimierz Wk. a Wozuczyn), melasu (Wozuczyn), uzené zboží (Rawa Ruska), bramborovou mouku (na několika místech), sušila zeleninu a měla obsáhlý chov vepřového dobytka. Podobné podniky měly ovšem i jiné armády.

Rozumí se samo sebou, že se místní zdroje na ustálené frontě v operačním pásmu velmi rychle vyčerpaly. Ale v etapě a pak při pohybech, tedy právě tehdy, když na dopravu byly kladeny největší požadavky, mělo využití místních zdrojů velmi značný význam. Vynalézavost, prozíravost a pracovitost řídicích a výkonných činitelů zračila se jasně v uznání a spokojenosti bojujících útvarů.

Později, když v zápoli nastalo vázané hospodářství a v obsazeném území svěřena exploatace zvláštním orgánům, bylo opatrovací právo polních útvarů značně omezeno.

2. V zápolí.

Až do roku 1915 opatrovalo ministerstvo války potraviny a krmivo v zápolí pro armádu v poli a pro zápolní útvary prostřednictvím teritoriálních intendancí a zápolních zásobáren (proviantních skladů).

Počínaje sklizní 1915 nastalo státní vázané hospodářství obilím, jež si vyžádalo nového způsobu opatrování proviantu potřebného vojsku. Vrchní etapní velitelství zjistilo potřebu pro armádu v poli podle válečného počtu a stanovené dávky, odpočítalo od této potřeby pravděpodobný přebytek sklizně v obsazených nepřátelských zemích a těch armádních pásem, jež zůstaly pod přímým vojenským vlivem, a oznámilo takto vypočítaný zbytek své potřeby ministerstvu války. Sluší uvést, že válečný počet armády v poli činil v té době již 2,500,000 osob a 750.000 koní.

Ministerstvo války zjistilo potřebu zápolních útvarů a oznámilo potřebu veškerého vojska oběma vládám, jež stanovily ve společných poradách kontingenty pro předlitavskou a zalitavskou část mocnářství. Kontingenty měly býti dodávány do zápolních vojenských zásobáren (proviantních skladů).

Na počátku sklizně 1915 ustavily se „Válečný obilní ústav“ v Rakousku a „Společnost válečných výrobků“ v Uhrách, v jednotlivých zemích pak odbočky, jejichž komisionáři nakupovali obilí od zemědělců.

Vrstevníci světové války seznali na vlastním těle až příliš dobře, k jak smutným výsledkům dospělo státní vázané hospodářství v rakousko-uherské říši, jež byla především státem zemědělským, a v hlavních potravinách, zejména v chlebovinách, soběstačná. Základní myšlenka vázaného hospodářství byla zajisté dobrá, vždyť se s ní shledáváme ve všech válčících ba i neutrálních státech, ale scházela účelná organizace, pevná vůle a drakonická přísnost. Vedoucí činitelé neměli potřebného rozhledu, schopností a znalostí, výkonní orgány pak dbali většinou jen vlastního prospěchu a zisku. Touha obohatit se při každé příležitosti vedla k neslýchaným poměrům ve vázaném hospodářství.

3. V zahraničí.

Již na počátku války sjednalo ministerstvo války s obilními dovozními firmami smlouvu na dodávku 10.000 vagonů rumunského obilí. Protože však rumunská vláda zakázala vývoz obilí, bylo dodáno jen 2.500 vagonů a později kompensací za léčivo, střelivo a cukr dalších 3.500 vagonů.

V severních státech bylo nakupováno za války maso, konzervy, ryby, máslo, tuk, sýr a koloniální zboží. Ve Švýcarsku vyměňováno čokoláda a koloniální zboží za cukr.

Na počátku roku 1916 byl znovu organizován dovoz obilí (pšenice a kukuřice) z Rumunska. Denně mělo docházeti do říše 13 vlaků po 50 vagonech přes Sedmihradsko a Bukovinu, a deset vlečných souprav po Dunaji. Celkem bylo takto dovezeno z Rumunska do konce července 1916 asi 10,000.000 q obilí. I tu došlo k velkým podvodům přijímacích a železničních orgánů. Když pak Rumunsko vypovědělo v srpnu 1916 válku, vyschl i tento pramen. Ostrá blokáda dohodových států uzavřela ústředním mocnostem dokonale zahraniční trhy.

4. V obsazených územích.

Armáda v poli spravovala obsazená území Polska, Srbska, Černé Hory, Albanie, Italie, Rumunska a Ukrajiny.

Způsob a kompetence vojenských správ nebyly v těchto zemích stejné a lišily se podle polohy obsazené země k frontě, podle poměru mocnárství k státu, jehož území bylo obsazeno, a konečně i podle okolností, bylo-li území spravováno jen rakousko-uherskými úřady nebo společně s Němci. Čistě rakousko-uherskou správu mělo Srbsko, Černá Hora a část Polska. Cílem správy bylo vytěžit co nejvíce ze zdrojů obsazeného území.

V Černé Hoře dosáhla vojenská správa toho, že civilní obyvatelstvo bylo uživeno v hospodářském roce 1917—1918 z vlastní sklizně; počítalo se, že v příštím období zbudou ještě přebytky pro okupační vojsko.

V Srbsku se osvědčil jednotný vojenský správní systém. V hospodářském roce 1917—1918 dodalo srbské území pro výživu rakousko-uherského vojska a civilního obyvatelstva 4900 vagonů obilí, 960 vagonů švestek, 8000 hl slivovice, 50.800 kusů hovězího, 24.600 kusů vepřového a 51.500 kusů skopového dobytka a 14.600 koz. Byla oprávněna naděje, že vývoz obilí ze sklizně roku 1918 bude činit 6000 vagonů obilí.

V Polsku byla vojenská správa obsazeného území vázána politickými ohledy (zřízení polského království s rakousko-uherským arcivévodou jako králem v čele), a proto svěřen výkup zemědělských výrobků civilním orgánům. Protože činnost civilní organizace byla naprosto neuspokojující, byla polská hospodářská ústředna v únoru 1918 zrušena a další exploataci prováděla vojenská správa sama. V té době byly však již zásoby v rukou nesvědomitých obchodníků. Rekvisice neměly výsledků. Obsazené území dodalo:

v hospodářském roce 1916—1917:

8.600 vagonů obilí, 8.000 vagonů bramborů, 13.200 kusů hovězího, 51.400 kusů vepřového dobytka, 290.000 kusů drůbeže a 59 milionů vajec;

v hospodářském roce 1917—1918:

2.000 vagonů obilí, 13.000 vagonů bramborů, 56.600 kusů hovězího, 77.400 kusů vepřového dobytka, 446.900 kusů drůbeže a 69 milionů vajec.

V Rumunsku bylo spravováno obsazené území německou vojenskou správou; zájmy Rakouska-Uherska, Bulharska a Turecka hájeny byly zvláštními vojenskými zmocněnci těchto států. Těžiti z místních zdrojů bylo svěřeno zvláštnímu hospodářskému štábu v Bukurešti, jenž se skládal z vojenských a civilních osob německých a rakousko-uherských. Výsledek exploatace obsazeného rumunského území byl veliký, neboť zabezpečil nejen výživu okupačních vojsk v Rumunsku a německých vojsk v Makedonii, ale dovolil ještě velmi značný vývoz do Rakouska-Uherska a Německa, takže nabyl rozhodujícího vlivu ve výživě vojsk i obyvatelstva.

Od 1. prosince 1916 do 31. prosince 1917 bylo vyvezeno z obsazeného rumunského území:

a) do Rakouska-Uherska:

6.921 tun mouky,
635.476 tun pšenice,
11.983 tun žita,
57.775 tun kukuřice jedlé,
1.570 tun kukuřice pro osev,
32.254 tun kukuřice krmné,
3.147 tun ova,
11.850 tun ječmene,

784 tun luštěnin,
 65 tun krup,
 869 tun kukuřicových palic,
 3.408 tun čerstvého ovoce,
 29 tun sušeného ovoce,
 1.032 tun čerstvé zeleniny,
 20 tun sušené zeleniny,
 1.196 tun sena a slámy;

b) do Německa:

7.328 tun mouky,
 476.972 tun pšenice,
 10.374 tun žita,
 59.619 tun kukuřice jedlé,
 11.772 tun kukuřice pro osev,
 49.651 tun kukuřice krmné,
 8.560 tun ovsu,
 12.257 tun ječmene,
 1.076 tun luštěnin,
 597 tun krup,
 461 tun kukuřicových palic,
 934 tun čerstvého ovoce,
 88 tun sušeného ovoce,
 772 tun čerstvé zeleniny,
 13 tun sušené zeleniny,
 3.183 tun sena a slámy.

V Itálii bylo obsazené území s počátku rozděleno na rakousko-uherskou a německou správní oblast. Po odchodu německých okupačních vojsk bylo rakousko-uherské velitelství nejvyšším správním úřadem v obsazené části Itálie.

Co do potravin a krmiva byl výsledek obsazení ten, že armáda v počtu 1 milionu osob a 300.000 koní nepotřebovala 22 dní dovozu mouky a 40 dní dovozu ostatních potravin, což znamená, že místní zdroje poskytly 12.000 tun chlebovin a 24.000 tun jaderného krmiva. mimo ostatní potraviny, zejména rýži, těstoviny, kávu, víno atd. Do zápolí bylo odesláno 800 hl vína, 7 vagonů rýže, 1 vagon citronů, 1 vagon osiva a 1 vagon různých potravin.

V Ukrajině nelze mluvit o vojenské správě. Správu vedly ukrajinské úřady a rakousko-uherská a německá vojska měla je jen podporovat, a hlavně bdít nad prováděním takových vládních opatření, která směřovala k tomu, aby ukrajinská vláda dodávala potraviny a suroviny, jak se zavázala. Podle brestlitevské mírové smlouvy měla odeslati ukrajinská vláda do Rakousko-Uherska 5 mil. q obilí. Železniční poměry a všeobecné stávky ztěžovaly nesmírně shromažďování zemědělských produktů; přes to byl odeslán do Rakouska-Uherska asi 1 milion q obilí.

V Albanii zůstaly veškeré albánské úřady v činnosti; vojsko pečovalo o pokoj a pořádek v zemi. Organizace správy nezaručovala však intenzivní těžení ze zdrojů země a neutěšená materiální situace rakousko-uherských armád vyžadovala, aby Albanie vyživila alespoň okupační vojsko. Proto měla být zřízena, počínaje sklizní 1918, zvláštní vojenská hospodářská sekce ve Skadaru s výkonnými orgány po celé zemi. K uskutečnění nové organizace již nedošlo.

G. Zemědělství.

Netušenou měrou se vyvinula za světové války zemědělská činnost vojska. Bylo třeba zabývat se otázkou, jak získati trvalé zdroje země pro výživu armády a obyvatelstva. Bylo nutné upravit a podporovati zemědělskou výrobu. Především běželo o pracovníky, potahy, hospodářské stroje a nářadí.

Kde civilní obyvatelstvo nestačilo, bylo použito k zemědělským pracím zajatců a i celých vojenských oddílů. Vozatajské kolony a vojisková tělesa dodávaly potahy, vojenská správa motorové pluhy, stroje a nářadí všech druhů. Pro výsledek sklizně v armádních pásmech bylo vždy rozhodující, mohlo-li vojsko poskytnouti dostatečné výpomoci.

V Polsku, Srbsku, Černé Hoře a Albanii pečovala vojenská správa o zemědělství vlastními odborníky. Na pozemcích zemědělců, kteří před obsazením z území utekli, hospodařili vojenští orgánové; výroba na ostatních hospodářstvích byla zvyšována. V těchto územích bylo obděláno 90% orné půdy.

V Ukrajině mělo okupační vojsko velmi značnou účast ve žních roku 1918, neboť hrozilo nebezpečí, že obilí velkostatků bude sedláky rozkradeno nebo zničeno, anebo že se zkaží na poli. Vojenští velitelé zajistili obilí na polích, žně a i pracovníky, zjednávající důraz opatřením ukrajinských orgánů.

Zajímavá je smlouva, kterou sjednalo velitelství východní armády se sdružením čtyř set podolských velkostatkářů, která ve výpise zněla takto:

„Rakousko-uherské vojsko bude chrániti velkostatky v Podolí a i podporovati zemědělské práce tím, že bude dodávati podle možnosti zemědělské dělníky, strojníky, koně, povozy, pohonné hmoty a p.

Povinností rakousko-uherského vojska bude, aby označené velkostatky po dobu žní chránilo buď stálými vojenskými oddíly, umístěnými na velkostatku, nebo vysílanými hlídkami a pomáhalo podle možnosti při zemědělských pracích.

Velkostatkáři jsou povinni vojsko použité při sklizni živiti masem, zeleninou a tukem, platiti za chléb relutum a dávatí používaným vojenským koním plnou dávku ovsu, sena a slámy.

Za práci, vykonanou vojenskými dělníky při žních a výmlatu, odevzdají podolští velkostatkáři vojenské správě 20% sklizeného obilí a 10% slámy, za ochranu statků vojenskými hlídkami 5% sklizeného obilí.“

Sklizeň podle této smlouvy byla provedena v Podolí kromě ojedinělých případů bezvadně.

V Rumunsku pečoval o zemědělství hospodářský štáb v Bukurešti a zemědělství důstojníci v distriktech; zemědělská výroba dosáhla předválečných výsledků.

V Itálii vydala vojenská správa pro obsazené území zvláštní nařízení o sklizni roku 1918, podle něhož byla veškerá sklizeň obilí, rýže, luštěnin, bramborů, jedlých kaštanů, olejnatých semen, sena, krmel a slámy zabavena. Obyvatelstvu ponecháno obilí na 60 dní (180 g denně na osobu), brambory na 6 měsíců (300 g denně na osobu) a kukuřice na celý rok (pro producenty 350 g, pro neproducenty 210 g kukuřice v palicích denně). Pro osivo byla stanovena přesná výměra. V každé obci se utvořila hospodářská komise, jež dbala, aby sklizňové práce včas započaly a zdárně pokračovaly a aby přebytky byly odevzdány. Výmlat organisován vojensky; mlátiti obilí mimo stanovená

výmlatiště bylo zakázáno. Po výmlatu bylo odevzdáno obilí pro osev a výživu obyvatelstva hospodářským komisím obcí, přebytky do připravených skladišť a tam vojensky stráženy. Přebytků bylo použito pro pasivní distrikty a pro vojsko.

V operačních pásmech organizovala, řídila a kontrolovala osev a sklizeň divisií velitelství, v etapě armádní velitelství. Pozemky, jejichž vlastníci uprchli, byly obdělávány ve vlastní režii. Nebyly řídké ani případy, že vojsko sklízelo mezi vlastní a nepřátelskou frontou; nemohlo být dbáno nebezpečí, když šlo o zabezpečení kouska vzácného chleba nebo jiné potraviny.

Armády umožnily nejobsáhlejší pomocí obdělání orné půdy v svých oblastech a budily zájem o intenzivní a moderní hospodářství hojnými přednáškami, vyučováním a propagačními filmy.

Hlavní velitelství přidělilo armádám počínaje podzimem r. 1917 více než 700 zemědělských odborníků, 18 pluhových kolon, z nichž každá měla 10 až 15 motorových pluhů, několik set lisů, srpů a kos, velké množství mlátiček, hospodářského nářadí a náčiní a i osiva.

H. Chod vyživovací služby v poli za světové války.

1. Přisun proviantu ze zápolí do pole.

Ministerstvo války odesílalo podle výpočtu a žádosti vrchního etapního velitelství vyžádaný počet proviantních vlaků typu XII (s normální dávkou) a typu XIII (se záložní dávkou) ze zápolních proviantních skladů do oblasti označených polních ředitelství železniční dopravy (Feldtransportleitung).

Armádní etapní velitelství hlásila potřebu pro vyšší jednotky a etapní útvary armády a pro určité období (5 až 10 dní) vrchnímu etapnímu velitelství. Vyšší jednotky a vojsková tělesa nepředkládaly žádných žádank.

Vrchní etapní velitelství přidělilo armádě vyžádaný počet vlaků z oblasti příslušného polního ředitelství železniční dopravy, které řídilo vlaky do stanic, určených armádním etapním velitelstvím.

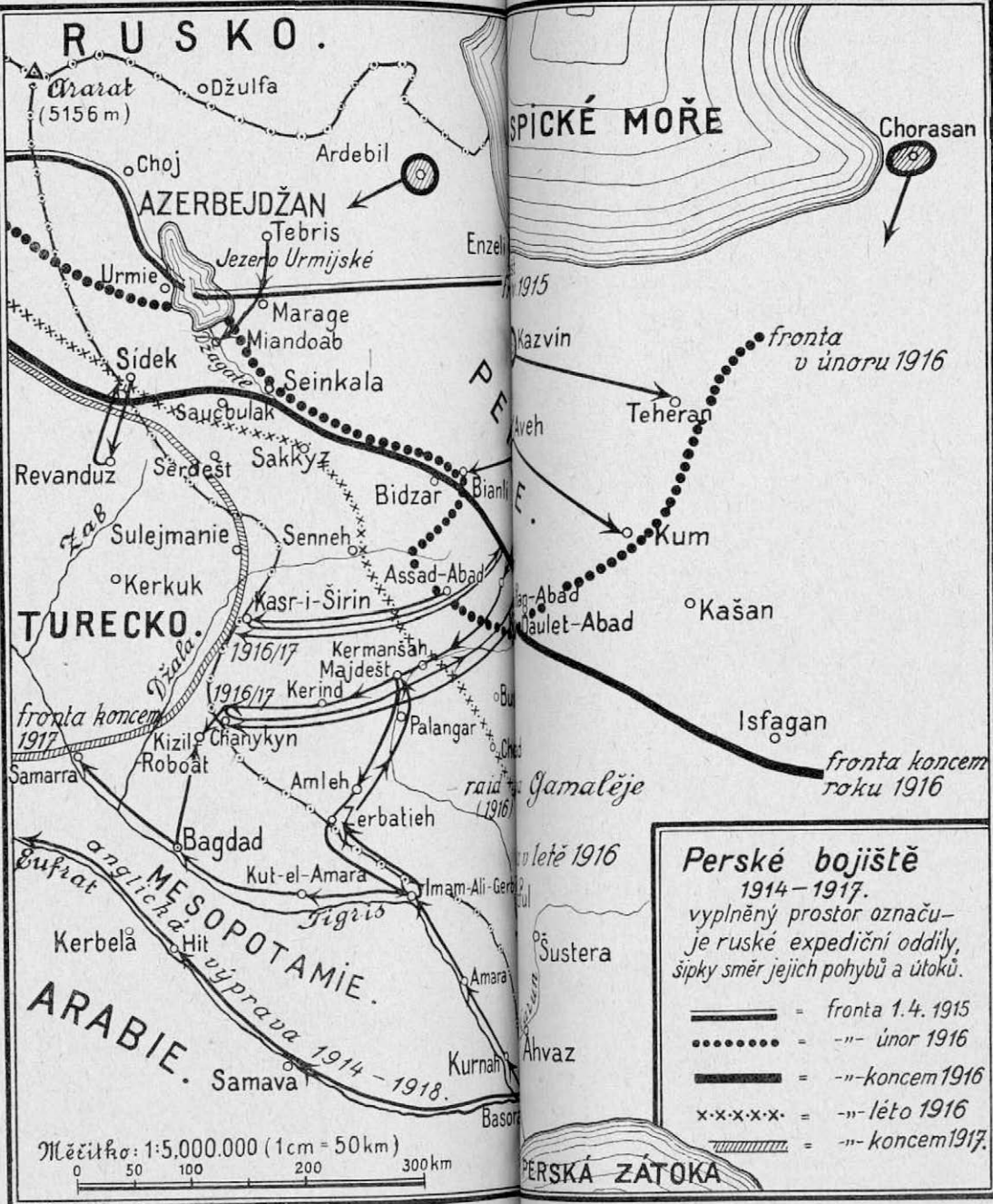
Typové vlaky XII a XIII byly nakládány s počátku podle plánu. Každý vlak byl doprovázen 2 poddůstojníky a 6 muži zásobovacího sboru, vagony byly opatřeny zámky a zaplombovány. Přes to byly krádeže na denním pořádku.

Sestavování vlaků počalo narážeti již roku 1915 na značné potíže. Poněvadž proviantní sklady nemohly opatřiti v svých zásobovacích okresech všechny předepsané druhy zboží, byly nutné železniční přesuny v zápolí. Tak byla odesílána mouka a oves z Uher do proviantních skladů v Předlitavsku, masové konzervy z Vídně, Mostu nad Litavou a Budapešti do celého mocnářství, kuřivo z příslušných továren do blízkých i vzdálených skladů. Teprve po těchto přesunech bylo možno sestaviti vlak podle předepsaného ztrnulého nákladu a odeslati jej do pole. Nejedno zboží jelo do pole po téže trati, kterou již vykonalo na cestě do skladu.

Čím více rostla nouze o potraviny a krmivo v zápolí, tím obtížnější bylo vypravit stanovený počet typových vlaků v proviantních skladech. Následek toho byl, že typové vlaky byly roku 1916 zrušeny.

Od té doby byl i způsob požadování proviantu a prisun do pole jiný.

Ubytovací oddělení armád (dřívější armádní etapní velitelství) žádala vrchní velitelství o prisun proviantu, specifikovaného podle druhů zboží a jeho množství, vždy pro potřebu 10 dní, a to 10 dní pře-

RUSKO.

KASPIJSKÉ MOŘE

Chorasán

AZERBEJDŽAN

TURECKO.

MESOPOTAMIE.

ARABIE.

Perské bojiště 1914–1917.

vyplněný prostor označuje ruské expediční oddíly, šipky směr jejich pohybů a útoků.

- = fronta 1.4. 1915
- = " " " " únor 1916
- = " " " " konec 1916
- xxxxxx = " " " " léto 1916
- /////// = " " " " konec 1917.

Měřítko: 1:5.000.000 (1 cm = 50 km)

PERSKÁ ZÁTOKA

dem. Ubytovací oddělení vrchního velitelství odeslalo žádanky ministerstvu války s udáním příslušných polních ředitelství železniční dopravy.

Ministerstvo války řídilo přísun jednotlivých druhů zboží (mouka, oves a pod.) podle pohotových zásob z proviantních skladů k armádám a oznámilo jim instradační data. Pomocí polních ředitelství železniční dopravy byly transporty dirigovány do konečných stanic.

Časový i hmotný rozdíl mezi žádankou a skutečným přísunem byl čím dále tím větší. Nastalo přísné vyúčtování proviantu, popsány spousty papírů seznamy a výkazy, ale nouze se stupňovala až dospěla k hladu.

Hlavní úlohu při přísunu proviantu do pole měly ovšem železnice; požadavky kladené na ně za světové války byly ohromné.

Lodní doprava byla uskutečněna na Dunaji, Sávě, Piavě a Visle.

Polních drah se užívalo s úspěchem na všech frontách, zejména drah s koňským pohonem. Rakousko-uherská 1. armáda vystavěla roku 1915 polní dráhu s parním pohonem od Miechova (později od Jędrzejova) na východ. Stavba vyžadovala však mnoho času, materiálu a práce, takže dráha nebyla již zbourána, ačkoli se fronta úplně změnila.

Roku 1916 byl zaveden na některých polních drahách s dobrým výsledkem motorový pohon.

Lanové dráhy konaly znamenité služby v hornatých krajinách. Byly poměrně velmi brzy postaveny a stupňovaly svou výkonnost až na 100 t denně. Bez lanových drah by bylo činilo zásobování útvarů v horských posicích na jihozápadní frontě nesmírné potíže.

2. Výdej proviantu vyšším jednotkám.

Proviant, došlý ze zápolí do konečné stanice, byl přijat orgány armádního etapního velitelství a zde vyložen. Pro nedostatek železničních vagonů byly vydány již roku 1914 nejprísnější nařízení přijímacím orgánům, aby dbali okamžitého uvolnění došlých vagonů.

V stanici zřízeno odběrné místo (Fassungsstelle) pro armádní tělesa. Došlé zboží bylo uloženo v nádražních budovách a skladištích, v stanech, nebo přikryto plachtami. Ustálilo-li se odběrné místo, bylo přikročeno k jeho vybudování: postaveny dřevěné baráky, prodlouženy manipulační koleje, upraveny a i zřízeny k stanici nové široké cesty. Ba i celá nádraží byla postavena. (Belz v Haliči.)

Zásoby v odběrných stanicích byly velmi různé; na ustálené bezpečné frontě větší (i několikadenní), za nevyjasněných poměrů jen takové, aby je příslušná vyšší jednotka mohla vlastními dopravními prostředky odebrati; ztrnulých rozkazů nebylo. Za potyčů, zejména ústupů, byly zásilky ze zápolí zadrženy v některé zadní odběrné stanici, zde naložena jen okamžitá potřeba té neb oné vyšší jednotky a odeslána s vydávacím personálem do příhodné stanice. Proviant byl pak přeložen z vagonů přímo na proviantní odřady divise.

Byla-li konečná železniční stanice od vyšší jednotky příliš vzdálena, zřídilo armádní etapní velitelství bližší odběrní stanici mimo železnici. Zásoby byly naloženy na nádraží na polní dráhu nebo armádní automobilní nebo vozatajské kolony a dopraveny do odběrné stanice a zde vydávány orgány armády vyšší jednotce.

Vzdálenost odběrných stanic od fronty byla ovšem

velmi různá a činila na ustálené bezpečné frontě třeba i deset až osm kilometrů.

Pro etapní útvary byly zřízeny v etapním pásmu na příhodných nádražích zvláštní odběrné stanice, kdež tyto útvary odbíraly proviant vlastními dopravními prostředky zpravidla vždy na několik dní najednou.

Vyšší jednotky přijímaly proviant v příkázaném odběrném místě svými proviantními odřady, jež byly ovšem nakládány podle zboží. Po odběru se vrátil odřad k své jednotce.

3. Výdej proviantu vojskovým tělesům.

Na počátku války dostávala vojsková tělesa potraviny a krmivo přímo z proviantních odřadů divise, jež byly vybaveny vydávacím zásobovacím personálem. Roku 1915 byl tento personál odňat a z něho utvořen u každé divise proviantní úřad, který přijímal zásoby došlé k divisi a vydával je vojskovým tělesům.

Za pohybů vyšší jednotky jel proviantní odřad z odběrné stanice k divisi trénu. Odřad určený toho nebo onoho dne k výdeji táhl s divisi pekárnou v čele divisi trénu, kde se také shromáždily prázdné proviantní vozy útvarů. Po ukončení pochodu divise přijal proviantní úřad zásoby odřadu od důstojníka vozatajstva (který je kvítován v odběrné stanici armády) a chléb od divisi pekárny a vydal obojí proviantním důstojníkům vojskových těles, kteří naložili přijaté zboží na své proviantní vozy a odjeli k útvarům. Vyprázdněné odřady jely zase do stanovené odběrné stanice. Jejich pohyby řídilo divisi velitelství.

Na ustálené frontě etabloval se proviantní odřad divise v nějaké příhodné budově (špýcharu, stodole a p.) a utvořil si malou zásobu, aby při výdejích nebyl odkázán na příchod proviantních odřadů. Místo bylo voleno tak, aby proviantní vozy útvarů, jedoucí k odběru a zpět, trpěly co nejméně dělovou palbou.

Maso bylo nakládáno rovněž na proviantní vozy a to v divisních jatkách, etablovaných poblíže proviantního úřadu. (Porážky dobytka u vojskových těles byly zrušeny již roku 1915.)

Výdej proviantu setninám se konal podle rozkazu velitele vojskového tělesa tak, jak toho vyžadovaly okolnosti: buď odjel potřebný počet proviantních vozů k setninám, nebo jely kuchyňské vozy setnin k odběru k plukovnímu trénu, anebo se sjely proviantní a kuchyňské vozy na místech, stanovených velitelem vojskového tělesa.

Výdej setninám řídil proviantní důstojník, jenž také účtoval přijatý a vydaný proviant.

Z potravin takto došlých připravily setniny na převozných kuchyňských nebo varnicích stravu. Výdej stravy mužstvu řídil se zase situací; kde toho bylo třeba, byla strava roznášena v noci v nejrozmanitějších nádobách k jednotlivým jednotkám a jejich částem.

I. Závěr.

Rakousko-uherská armáda hladověla za světové války v pravém smyslu slova. Nedostávala ani tak bídně vyměřenou dávku. Roku 1918 měla dostati ze zápolí denně 192 vagonů mouky a 201 vagon jádrného krmiva, ve skutečnosti činil však průměrný denní přísun jen 120 vagonů mouky a 24 vagonů jádrného krmiva.

Příčinou této bídy a nouze, v dějinách ojedinělé, bylo mizerné hospodářství se sklizní v zápolí, kde kvetla jen lichva a podlouhý

obchod. Kdo mohl platiti lichvářské ceny, měl všeho dostatek, kdo byl odkázán na příděl ze státního vázaného hospodářství, zmíral hladu. A na armádě se počalo škrtiti nejdříve a čím dále tím důkladněji. Vojsko bojovalo roku 1917 a 1918 s prázdným žaludkem. Mužstvo žebrovalo o chléb, bylo ochablé a neschopné snášeti zimu. Výživa klesla hluboko pod mírovou úroveň, na jejíž nedostatečnost poukazovali před válkou s právem a důrazem poslanci všech národností.

Rakousku-Uhersku chyběl hospodářský mobilizační plán. Válka trvala ovšem dost dlouho a bylo možné dosíci alespoň poněkud stabilních a příznivějších poměrů, kdyby hospodářství byli vedli spolehliví, schopní a energičtí činitelé. Místo jednoho malého úřadu se zdátnými odborníky byl zřízen nesmyslný počet nejvyšších, vyšších, středních a nízkých úřadů, s armádou úřednictva, jemuž věc byla ponejvíce cizí. Výsledek jejich činnosti byl: hlad a bída v zápolí, hlad a bída v poli.

Literatura.

- G. Nony: L'intendance en campagne. Paris.
 F. Laporte: Cours d'administration en campagne.
 F. Laporte: Bulletin de la société d'encouragement pour l'industrie nationale.
 Mazars: Le ravitaillement des armées et l'alimentation de la population civile en Italie pendant la guerre de 1915—1918 (Revue du service de l'intendance militaire, 32e année, 1925).
 Michiels: Le fonctionnement des services à l'intérieur de la Div. d. (Bulletin belge des sciences militaires 1923).
 Toulorge: Le service d'état-major en campagne.
 The Times: History of the war. Vol. IV. London 1918.
 A. Dix: Wirtschaftskrieg und Kriegswirtschaft.
 A. Dix: Der Krieg.
 M. Schwarte: Der grosse Krieg 1914—1918.
 Anleitung zur Verpflegung des deutschen Feldheeres. Berlin 1912.
 Heeresverpflegung vom grossen Generalstab. Berlin 1913.
 Vorschrift für die Verpflegung im Krieg. 1. Heft. Wien 1914.
 Evidence, hlášení a zprávy rakousko-uherského vrchního velitelství 1. armády.

VOJENSTVÍ DOMA A V CIZINĚ

Podplukovník zdravotnictva. MUDr. Klement Zrůnek:

**Mezinárodní kongres vojenských lékařů a lékárníků ve Varšavě
od 30. května do 5. června 1927.**

Je to jistě anomalie, když vojenské osoby, a to dokonce aktivní, konají mezinárodní sjezdy a zakládají mezinárodní organizace. Porozumíme tomu, přihlídneme-li k historii vývoje sjezdů. Prvé byly konány za světové války lékaři a lékárníky vojsk spojených a sdružených mocností, jejich účelem bylo povědět si navzájem válečné zkušenosti a debatovati o nich (podobný sjezd vojenských